

філол. наук: 10.01.01 / Львівський національний університет ім. Івана Франка. – Львів, 2006. – 22с. – С.16.

6. Чорнооченко А. Фольклорна мудрість гуцулів в оповіданні-легенді Леопольда фон Захер-Мазоха «Опришок Магас» // Антоніна Чорнооченко // [режим доступу]: <http://www.abc-people.com/data/masoch/tvo3.htm>

УДК 6.821.161.2 (075)

Ольга Слоньовська
(Івано-Франківськ)

ШКІЛЬНІ ПІДРУЧНИКИ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ 5-х ТА 6-х КЛАСІВ: АВТОРСЬКІ АМБІЦІЇ І РЕАЛЬНІ ДЕФІНІЦІЇ

У статті проаналізовано чинну програму з української літератури та підручники Р.Мовчан для 5 та 6 класу за цією ж програмою.

Ключові слова: методичні вимоги, стандарти освіти, програма, підручник, методичний апарат.

Написати хороший шкільний підручник, а тим більше, створити бездоганну програму з будь-якого навчального предмета – величезна відповідальність. Укласти програму з шкільного курсу красного письменства й написати підручник з рідної літератури, якими природно закладаються основи національної свідомості й патріотизму з дитячих літ, – справа державної ваги, тому відповідальність авторів у цьому випадку зростає у геометричній прогресії.

Якщо брати до уваги тільки славословія і не вникати в зміст чинної програми з української літератури для 12-річної школи, якщо професійно не аналізувати підручників і посібників названої авторки, можна припустити, що йдеться про методичне відкриття. До того ж, своїми виступами в Україні й за кордоном Р. Мовчан не просто критикувала, а постійно перекреслювала всі напрацювання в методиці відомих українських науковців (до речі, дійсно великих, талановитих!): Б. Грінченка, С. Васильченка, Т. Бандури, Ф. Бандури, В. Сухомлинського, К. Сторчака, В. Мазуркевича, В. Неділька, Б. Степанишина, Є. Пасічника, Н. Волошиної, З. Шевченко, Г. Клочка, Л. Мірошніченко, А. Лісовського, Г. Токмань, О. Куцевол, С. Пультера і багатьох-багатьох інших, хто натужно двигав і двигає шкільну методику не на словах і не в похвальбах, а на ділі, в поті чола і високій напрузі інтелекту.

Водночас за словами Р. Мовчан, той, критикує її програму, але при цьому береться писати підручники, чинить аморально. При цьому Р. Мовчан не береться до уваги найважливіший аргумент: щоб учні хоч

якось могли собі дати ради з рекомендованими текстами, треба створювати набагато потужнішу навчальну книгу, ніж якби програма містила художні тексти, в яких сповідаються найважливіші методичні вимоги: висока художність, цікавість, доступність, відповідність віку школярів. А програма ж дійсно недолуга. Щоб не бути голослівними, приступимо до найбільш зримих недоліків чинної програми:

I. Психолого-вікові особливості учнів в цьому важливому документі до уваги не взято взагалі, а тим часом вікова низхідна градація, як, до речі, й низхідна градація художнього рівня творів одного й того ж автора, в шкільній програмі та підручниках недопустимі. Грубе порушення цього правила маємо насамперед в ланцюжку запропонованих творів Є. Гуцала: «Лось» (5 клас) – «Олень Август» (6 клас) – «Сім'я дикої качки» (7 клас), оскільки останнє з перелічених оповідань адресоване учням молодших класів і аж ніяк не надається для вивчення в цьому класі. Також великий сумнів викликає доступність віршів Б.-І. Антонича та повісті Григора Тютюнника «Дивак» п'ятикласникам, повісті «Климко» цього ж автора семикласникам, повісті Віктора Близнеця «Звук павутинки» шестикласникам, новели Любові Пономаренко «Гер переможений», віршів «Додому» і «Катерина» (Шевченкову поему «Катерина», без глибокого розуміння якої належно сприйняти твір Л. Кисельова неможливо, учні текстуально вивчатимуть аж через два роки!) семикласникам, надто важкого і величезного за обсягом курсу давньої літератури дев'ятикласникам.

Викликає великий сумнів доречність багатьох низькопробних художньо або таких, що втратили адекватність сприймання і розуміння нинішнім читачем творів, хоча загалом деякі з них є художньо добротними: довгих і одноманітних поезій Олександра Олеся з книги «Княжа Україна», оповідання А. Лотоцького «Михайло-семиліток» (розраховане на дошкільнят або школярів молодших класів), оповідання Олени Пчілки «Сосонка», віршів С. Чернілевського «Теплота родинного інтиму» і «Забула внучка в баби черевички», вірша Ліни Костенко «Кольорові миші», оповідань С. Васильченка «Басурмен» і «Свекор», оповідання О. Стороженка «Скарб», оповідання Б. Лепкого «Цвіт щастя» і казки «Мишка», вірша В. Сосюри «Сад», повісті О. Назарука «Роксоляна», драми «Володимир» Ф. Прокоповича, повісті «Конотопська відьма» Г. Квітки-Основ'яненка, повісті «Вечір проти Івана Купала» М. Гоголя, повісті М. Старицького «Оборона Буші», оповідання «Каторжна» Б. Грінченка, усмішок О. Вишні «Моя автобіографія» та «Отак і пишу», новелістики О. Гончара. Чому б не запропонувати для текстуального, у повному обсязі вивчення й аналізу, один з кращих романів письменника, наприклад «Людина і зброя», адже Гончар – насамперед талановитий романіст!?. Пояснювати причини мого несхвалення всіх цих творів не

буду: стосовно кожного вона інша. Зупинюся лише на вкрай недоречних у шкільній програмі текстах.

При всій повазі до С. Чернілевського, мушу сказати, що в багатьох випадках «прив'язати ниточкою диму» до небес батьківську хату вже давно неможливо: значна частина українських сіл газифіковані. Стосовно сприймання дітьми вірша «Забула внучка в баби черевички», то пам'ятаю, як покійний професор-методист Є. Пасічник прочитав його своїй сусідці-шестикласниці й поцікавився, як саме вона зрозуміла зміст цієї поезії. Дівчинка відповіла, що шофер скоїв аварію: від удару тіло дитини злетіло вгору, тому й *«махнуло рученя на бензовозі»*, а *«бабка все стояла на дорозі, / Хустинкою торкаючись до сліз»*. Минулого року я сама була свідком того, як під час аналізу вірша на уроці інша шестикласниця заявила: «Бензовоз – машина підвищеного ризику, в ній не дозволяється перевозити пасажирів взагалі, а цей шофер взявся везти жінку з маленькою дитиною! У такого водія міліція повинна забрати права». Іншими словами, вчимо учнів правил вуличного руху, а на уроках літератури подаємо яскраві зразки, як цими правилами треба нехтувати.

Автобіографічний твір М. Стельмаха «Гуси-лебеді летять», в якому з причини обов'язкових вимог соцреалізму патетично оспівано прихід радянської влади, в мене, як педагога, теж не викликає захоплення. Якщо дитина прочитає повість у повному обсязі – а Р. Мовчан постійно ратує за це! – то станеться, як у загальновідомому анекдоті, коли у безправні й злиденні часи тоталітаризму вихователька дитсадочка, проводячи виховну роботу, розповідала діткам, як гарно живеться малятам в СРСР, поки один хлопчик не вигукнув: «Хочу в Радянський Союз!». Оскільки текст повісті М. Стельмаха містить виразне ідеологічне спрямування, то обов'язково породить в сучасної, особливо сільської і, до речі, далеко не завжди забезпеченої матеріально й щасливої дитини, однозначну тугу за «прекрасними» більшовицькими часами. У той же час творчість М. Стельмаха обов'язково треба вивчати в курсі шкільної літератури, але у старших класах, і аналізувати насамперед найкращий його роман – «Дума про тебе», сміливий, написаний чудовою мовою, динамічний, сюжетно й композиційно досконалий, з незабутніми образами-характерами і яскравими вчинками персонажів, багатопроблемний, надзвичайно актуальний і сьогодні – твір, про який у програмі нема жодного слова. Жорстоке за змістом дитячих вчинків і сценою самогубства полоненого німця оповідання Л. Пономаренко «Гер переможений» для семикласників – чергова нагода психологічно травмувати незміцнілу психіку підлітків. Врешті, чинна програма з української літератури подібні удари завдає школярам на кожному кроці: однолітки учнів чи й значно молодші за віком діти – герої художніх текстів – наймитують, мало не замерзають («Сосонка»), зазнають принижень з боку ровесників і дорослих на

кожному кроці («Дивак»), безневинно постають перед безжальним судом інквізиції («Кольорові миші»), тонуть, тяжко хворіють і вмирають («Федько-халамидник»), опиняються в страхітливих умовах існування («Куди тече та річка»), спостерігають, як від невиліковної хвороби повільно й у муках гине найкращий друг («Звук павутинки»), виявляються зарізаними і запрованими «нечистій силі» («Вечір проти Івана Купала») і т.д., і т.п. Точилася ж і в Україні всередині 90-х років дискусія провідних методистів стосовно доречності в шкільній програмі з української літератури у середніх класах навіть таких високохудожніх (але з трагічними розв'язками!) творів Панаса Мирного «Морозенко» і М. Коцюбинського «Ялинка», «Маленький грішник» – і їх зняли з вивчення! Зверніть увагу: блискучу класику зняли, а значно слабші художньо тексти, та при цьому не менше морально пригнічуючі, депресивні, травмуючі дитини читача фрустраційним зарядом життєвої безвиході, Р. Мовчан ввела! Парадокс: те, що шкільна методика у цілому світі категорично забороняє для програм і підручників, адресованих молодшим підліткам, щоб під впливом трагічних подій у художніх текстах майбутні громадяни не виростили з найтяжчими комплексами невдач й песимістами – Р. Мовчан пропагує на повну потужність, зовсім не беручи до уваги, що це твори про дітей, але НЕ ДЛЯ ДІТЕЙ.

Дуже прикра ситуація з повістю О. Назарука «Роксоляна». Здогадайтеся з трьох спроб, що таке «муслеми» або «фарари»? Перше, виявляється, перевертене самим автором «мусульмани». Лексичне значення другого (і тьми-тьмущої інших неймовірно спотворених автором слів!), мабуть, міг би пояснити лише автор. До того ж, Роксоляна з цього твору аж ніяк не постає патріоткою України, а тільки жінкою-монстром, здатною без найменших мук совісті фізично розправлятися з власними дітьми, причому навіть не з тих причин, які штовхнули до дітовбивства Шевченкового Гонту.

Стосовно творчості Т. Шевченка, то чинною програмою бездумно вилучено з шкільного курсу української літератури надзвичайно важливий для розуміння творчості Кобзаря вірш «Розрита могила». Немає у програмі й «Щоденника» Олександра Довженка, творчість якого пропонується вивчати в 11 класі. У старшій школі навряд чи доцільно сьогодні вивчати «Кайдашеву сім'ю» І. Нечуя-Левицького, в якій гіперболізовано насамперед найгірші побутово-соціальні риси в українській ментальності, якщо вже стали доступними заборонені в радянські часи його історичні романи, й насамперед «Князь Єремія Вишневецький», де проблема зради України постає у всій її неприглядності, а вірність народові возноситься до найвищої доблесті.

Та найголовніший недолік: неймовірно перевантажена програма підібраними для вивчення убогими художньо текстами не працює на

консолідацію нації, не плекає почуття людської гідності, національної гордості. У програмі відсутня чітко виражена й належно продумана, без шароварщини й балаганного ура-патріотизму, національна парадигма, нема цілісності в триєдиній навчальній, розвивальній і виховній меті, яка теж повинна наскрізно проходити через весь шкільний курс літератури. Саме з цієї причини Г. Ключек повів розмову про гуманітарну катастрофу, яка вже почалася в Україні.

II. Морально-естетичні національні взірці українського народу, гарантована Конституцією України свобода совісті, кримінальна відповідальність за розпалювання міжконфесійної ворожнечі чинною програмою з української літератури (а заодно й підручниками Р. Мовчан) грубо знехтувані. Чесно кажучи, ні у своїй учительській практиці в брежнєвські часи, ні викладачем університету, будучи багаторічним керівником навчально-виховної практики у школі студентів спеціальності «Українська мова і література», я не зустрічала такого неймовірного несмаку в підборі художніх текстів, пропаганди такої порнографії, яку чинна програма рекомендує сьогодні! Приклади? Їх надто багато, щоб аналізувати кожен зокрема. Та найбільш вульгарною в програмі вважаю співомовку С. Руданського «Козак і король». Як я не протестувала проти цього тексту, а самовільно замінивши його іншим поплатилася виходом свого підручника, дехто навіть з «незалежних експертів» уперто захищав право одіозної співомовки на місце в шкільній програмі. Тому детально зупиняюся на аналізі фривольного підтексту твору. Табуйовані теми у фольклорі, зокрема – в анекдотах, звідки С. Руданський почерпнув фабули для співомовок «Дочка – син», «Указ», «Козак і король», завжди передбачали натяк, який ставав цілком достатнім для розуміння дорослими людьми завуальованого змісту. Врешті, якби йшлося про хутро на кожусі, то в тексті співомовки вистачало б фрази «*А той поли закотив*» (хоч логічніше показувати хутро на комірі), проте маємо ще одну, яка однозначно вказує на брутальний жест персонажа: «*Чи як довелося*». Якщо навіть узяти до уваги медичну термінологію, за якою хутро тварин складається з окремих волосин, то й у такому випадку не завадить пригадати, що за цією ж термінологією наші нігті, а також кігті у звірів, пазурі у птахів, панцир у черепахи є роговими утвореннями. Проте як ніхто не називає нігті на руках рогами, так ніхто й не називає овечу вовну волоссям. Пропозиція козака королеві зіставити кількість волосся на лобку з кількістю зірок на небі у співомовці «Козак і король» для простолюду, якому й призначалися твори грубого змісту, була такою ж мірою зрозуміла, як і фривольний підтекст співомовки «Указ»: «*По сему наказу / Кожна дівка козакові / Довжна дати по разу*». Чи тут, за логікою Р. Мовчан, йдеться про те, що дівчина має дати козакові води напиться або злагодити йому торбу харчів у дорогу? Невже п. Мовчан припускає,

що геніальний мовознавець – український патріот Павло Житецький – написав би розгромну рецензію на рукопис книжки українського поета С. Руданського, цим самим взагалі унеможлививши її видання, якби не був переконаний, що у співомовках «Дочка – син», «Указ», «Козак і король» автор грубо переступив межі дозволеного? І невже з досить великої творчої спадщини поета не можна було підібрати для шкільної програми дві-три високохудожні поезії, як-от: «Наука» та «Повій, вітре, на Вкраїну» або хоч делікатніші співомовки, ніж «Козак і король». Але втім то й річ, що Р. Мовчан komponувала програму тільки за назвами творів, попередньо навіть не перечитуючи художніх текстів!

Крім порнографії у рекомендованих для текстуального вивчення художніх текстах, у багатьох випадках натрапляємо ще й на вульгарне і злобливе, а то й жорстоке ставлення персонажів до своїх рідних. Невже була крайня потреба пропонувати не щось значно краще з доробку Остапа Вишні (наприклад, його щоденники, тим більше, що з чинної програми мемуаристика неоправдано випала зовсім), а саме калічні твори «Моя автобіографія» й «Отак і пишу»? Займенник «моя» зі словом «автобіографія» за всіма існуючими правилами вживатися не може, та в учнівських роботах після прочитання твору Остапа Вишні буде траплятися дуже часто: зорова пам'ять міцно зафіксує саме таке написання. По-друге, запропонований Р. Мовчан текст «цінний» ще одним параметром: звідки ж наші учні, як не з «Моеї автобіографії», поповнять свої словникові запаси ненормативної лексики такими перлинами, як «стерво», «сукин ти син», звідки довідаються про те, що в сім'ї героя усмішки (сказати – «Остапа Вишні» з етичних міркувань в жодного вчителя язик не повернеться) аж ніяк не бракувало пияків, які помирили від «білої-білої, як буває білий сніг, гарячки», а батько його ж неньці ще й дорікав: «Не вдалася ти, голубонько, у свою матір. Хіба ж так, як оце ти, п'ють?! Царство небесне покійниці: і любила випити, і вміла випити». З нарису «Отак і пишу» наша юнь теж почерпне важливу інформацію, та ще й у зневажливому тоні, що ті, хто знав українську мову, «перепетлюрилися», а також довідається про історію написання калічної «Зенітки», в якій дід Свирид, як істинний садист, з любов'ю ніжно гладить вила-трійчатку, що ними попростромлював живих людей.

У середніх класах змістове наповнення програми (й підручників Р. Мовчан, але про це буде йти мова далі) у подібному ключі теж реалізується безвідмовно. Ось у новелі Григора Тютюнника про матір власної дружини один із персонажів відзивається вкрай недоброзичливо: «Хе-хе! Ти не знаєш, що таке теща? Ні? Підростеш – узнаєш. Клята баба» [4, 220]. Але ж та «клята баба» в очах дитини – любляча бабуся. Ще один приклад, де пояснено, що «Хай його батько стеряється» [5, 209] – це «фразеологізм, що означає: «Нехай хтось інший витрачає

сили» [5, 209]! Але ж текст твору подає грубу простонародну лайку, якою висловлено прокляття – побажання батькові втратити розум. Правда, в контексті маємо дещо пом'якшене, бо вжите в переносному значенні, формулювання: мовляв, від таких проблем і клопотів навіть досвідчений, загартований життям старий батько може збожеволіти. У іншому випадку натрапляємо на таке тлумачення лексичного значення загальновідомого слова: «Свекор – так дружина називає батька свого чоловіка» [5, 209]. Але ж невістка ніколи й ніде свекром батька чоловіка не називає, тобто не кличе, не звертається: «Свекре!», бо для цього існують загальноприйняті форми слів «батьку», «тату». Свекор – це ієрархічне ім'я у великій українській родині серед багатьох інших: тато, мама, дід, бабуся, брат, сестра, невістка, зять, свекор, свекруха, теща, тесть, тітка, дядько і т. д.

Аналізуючи програму і підручники Р. Мовчан, ніяк не можна позбутися думки, що вони укладені войовничою атеїсткою. Такий факт жодного значення не мав би, оскільки конституційно гарантована кожній людині в державі свобода совісті передбачає як віру, так і відсутність у людини віри в Бога, проте вести атеїстичну пропаганду, а тим більше, сіяти міжконфесійні чвари, зазіхати на релігійні переконання неповнолітніх, Раїсі Мовчан ніхто права не давав. А тим часом діюча програма з української літератури – чи не єдиний в сучасній правовій сфері чинний документ, офіційно затверджений, і при цьому такий, у якому свобода совісті, а заодно права дитини на доступні й високохудожні твори українських письменників та якісні підручники, порушуються на кожному кроці. Про засилля в програмі й підручниках «нечистої сили», яка постійно пропагується у рекомендованих програмою фольклорних і художніх текстах, навіть говорити не приходиться: гидко. Я про інше.

У 6 класі для текстуального вивчення пропонується твір «Басурмен», написаний С. Васильченком у атеїстичні часи, відомі горезвісними закликами «Валіть церкви!» і «Бога нема», в епоху гоніння й переслідування, коли мало не кожен український митець засвідчував свою лояльність усіма можливими і неможливими способами, щоб вціліти, вижити (врешті, останнім бажанням вмираючого з голоду С. Васильченка був шматочок чорного хліба з пелюсткою сала). В оповіданні мати вчить маленького сина молитися, а водночас так лається, що подібні слова годі почути й від п'яного двірника: «махамет», «кателик», «невіра», «хрещена тварюка», «дурень», «коняка», «безбожник». Звичайно, Р. Мовчан годилося б знати, що зараз в Україні живе більше 10 мільйонів греко-католиків і католиків, а ці глибоко віруючі люди прилучають дітей до церкви з дошкільного віку, тому дитина з такої сім'ї неймовірним болем у серці реагуватиме на кожен твір, де висміюється Бог, молитва, звучить груба насмішка за приналежність до її віросповідання. Правда, дісталася не лише католикам, а й православним. І протестантам, і лютеранам, адже

програмою з української літератури для 7 класу непродумано запропоновано вірш Андрія Малишка «Приходять предки», де є рядки: *«Чи ти не став розщепленим, як атом, / Недовірком, схизматом чи прелатом, / Ярижкою нікчемним, псом на влові...»*. Схизматами (у перекладі – «розкольникми») у часи релігійного протистояння, як відомо, католики називали православних. Прелат – це почесна назва представника вищого духовенства (кардинал, архієпископ, єпископ) у католицькій, лютеранській і протестантській церквах. Отже, поряд зі словами «ярижка», «пес на влові», тобто у вкрай негативному контексті, віршем А. Малишка, який атеїстично налаштовані партфункціонери не ризикували ввести в підручники й у кульмінаційний момент розгулу більшовицького атеїзму, у часи незалежної України добрячу порцію зневаги отримали всі, без винятку, віруючі. Навіть у тексті «Зачарованої Десни» Р. Мовчан знайшла речення (не епізод – одну малесеньку фразочку!), щоб на основі мікроскопічної згадки не забаритися поставити шестикласникам запитання з атеїстичним підтекстом, з якого однозначно випливає: ага, малий Сашко таки сміявся в церкві, хоч і самому це робити було неприємно: [5, 99]! До того ж, у шкільному підручнику в скороченому варіанті «Зачарованої Десни» невідомо задля якої, але вже точно – не виховної – потреби вміщено й такі рядки: *«Неприємно, як батько приходить додому п'яний і б'ється з дідом, з матір'ю або б'є посуд»* [5, 99]. Невже без цього повідомлення не можна було обійтися?

Крім ідеологічно-«виховних» ляпів, неприємно вражають численні грубі помилки. У програми згадується кобзар В. Нечема [7, 58], хоча мало би бути Василь Нечепа, майже поряд йдеться про неіснуючі в теорії літератури «віршовані розміри» [7, 62] (на час написання книги – кандидат філологічних наук, зараз – професор, виявляється, мала на увазі розміри віршові!). Назви художніх творів часто-густо зумисно перекинуті, окремі тексти взагалі перейменовані. Спитати б, з якою метою це зроблено? А для того, щоб ніхто інший, крім Р. Мовчан, не міг написати підручник за чинною програмою! Безлад і свавілля майже на кожній сторінці!

У підручниках для 5 і 6 класів Р. Мовчан біографічні дані про всіх письменників до краю примітивні, нічого для розвою світогляду дітям не дають. Таких біографій дійсно не треба, але це не означає, що вивчення життєвого і творчого шляху митців у підручниках – методично застарілий підхід. Пригадаймо, що сказав про власну біографію у контексті України своєї доби Т. Шевченко. Ці знамениті слова про життя кожного митця як невід'ємну частину історії рідного, а до того ж, великого й багатостраждального, народу з честю особисто проілюстрували О. Довженко, В. Багряний, В. Стус! Припускаю, що Р. Мовчан наштовхнулася на неабиякі труднощі в написанні біографій, і, як Лисиця з відомої байки Езопа, що не змогла дістати гроно стиглого винограду, заявила, що

виноград ще надто зелений. Портретів митців, за незначним винятком, нема, зате є портрет Р. Мовчан! У підручнику для 6 класу читаємо: «Ля-дя-ля» [5, 217] (замість «Ля-ля-ля»). До того ж, авторка часто використовує абсолютно незрозумілі дітям слова й навіть пояснень-виносок до них не подає. Наприклад: «*титли*» [4, 112], «*скоморохи*» [4, 135], «*дії (акти), яви (картини)*» [4, 135]. Але постільки ці недоліки загалом можна списати на механічні помилки чи недоліки автоматичної комп'ютерної правки, я вестиму розмову лише про ті жахливі упущення й помилки, відповідальність за які несе виїмково автор.

1. Поняття з теорії літератури у програмі і в підручниках перекинуті до невпізнаності й спримітизовані до краю.

П'ятий клас: пісня «Ой, хто, хто Миколая любить» [4, 17] не може йти в одному блоці разом з колядками й щедрівками. Вона стилістично не належить ні до новорічних чи різдвяних віншувань, ні до колядок та щедрівок, бо це духовна (церковна) пісня, створена в часи літератури українського Бароко; авторка підручника абсолютно не розуміє суті такого художнього засобу, як персоніфікація, тому ставить абсурдне для роботи над текстом Державного Гімну України запитання: «Пригадай, що називається персоніфікацією. Знайди цей художній засіб у творі «Ще не вмерла Україна» [4, 31]. Україна ж у цій державній пісні не є персоніфікованим образом, вислів «ще не вмерла» – типова проста метафора (подібна до «упав сніг», «пішов дощ»), яка зовсім не передбачає повного олюднення (персоніфікації). «Казка, складена однією людиною – письменником, називається літературною казкою» [4, 52]. Чому обов'язково однією людиною? Відомі ж, наприклад, такі казкарі, як брати Грімм. «Художній опис – це... різновид художніх творів» [4, 187]. Невже?!

Шостий клас: «Чи можна вірш «Думка» поділити на строфи? Як вони римуються?» [5, 45]. Але ж римуються не строфи, а рядки, а поділ вірша на строфи природно закладається вже в самому процесі написання поезії автором – це зовсім не прерогатива читача, тим більше – учня. «Символ (образ-символ) – особливий образ, що багато значить» [5, 230]. Визначення терміну абсурдне. «Щедрівки – віршові побажання своїм рідним, близьким, гостям...» [5, 230]. Щедрівки, як відомо, – це насамперед календарно-обрядові пісні зимового циклу. У підручнику для 6 класу як заспів чи епіграф подається півтора строфи вірша В.Симоненка «Гей, нові Колумби й Магеллани» [5, 147], що за чинною програмою текстуально має вивчатися у 7 класі. З якою метою Р. Мовчан використовує прийом подібних зигзагів, пояснити неможливо.

З причини нечуваного абсурду «Твоя мала енциклопедія», вміщена у підручниках Р. Мовчан, цілком заслуговує на право вважатися зразком того, як не треба подавати відомості про митців і тлумачити слова іншомовного походження. Факти? Безмежна кількість!

П'ятий клас: «Підсвідомо – не задумуючись спеціально, мимохідь» [4, 229]. Ну й ну!. «Глазова Вікторія – сучасна українська художниця» [4, 230], «Межевчук Володимир – сучасний український художник» [4, 232]. Навіть років народження, короткого переліку назв художніх полотен цих митців нема! Невже школярі самі, без такого убогого пояснення не здогадаються, що під картиною вміщено прізвище художника, а не, наприклад, конструктора космічних кораблів?

Шостий клас: «Гонорар – грошова винагорода за що-небудь» [5, 231]. Невже за що-небудь?! «Реєстр – перелік» [5, 233]. І тільки?; «Тайга – важкопрохідні хвойні ліси» [5, 233]. Де? У Карпатах?!. «Клейноди – коштовності, самоцвіти, що використовуються як знаки влади» [5, 232]. Абсурд: окремо взяті коштовності ніколи не були знаками влади, хоч знаки влади, як-от: корона, булава, пірнач – справді були прикрашені дорогоцінним камінням, золотом, сріблом. До того ж, козацькими клейнодами (тобто найбільшими цінностями) вважалися насамперед прапори (хоругви), гармати, навіть козацькі барабани-литаври – про які ж у такому випадку самоцвіти може йти мова? «Яра пшениця – посіяна весною, молода» [5, 233]. Нісенітниця! Яра пшениця – це особливий сорт скороспілої пшениці, який не потребує зимування зерна в ґрунті.

У «Словнику юного літературознавця» псевдо-трактування вкотре говорять самі за себе: «Експозиція в художньому творі – та його частина, в якій розповідається про місце, час дії, основних персонажів» [5, 227]. З якого часу ці параметри характерні для експозиції? «Епічний твір – твір, у якому про щось розповідається, описується побут, історія життя, пригоди та вчинки героїв» [5, 227]. Невже? Про подібне «розповідається» і в ліро-епічному, і в драматичному творі. «Жанр літературний – різновид творів у літературі, які мають певні сталі ознаки. Наприклад, оповідання, повість, поема, вірш, байка тощо» [5, 228]. Вперше чую, що «певні сталі ознаки» жанрів – це «оповідання, повість, поема, вірш, байка...», «Інверсія – змінений звичний порядок слів у реченні» [5, 228]. Якщо змінений, то який же він «звичний»? «Критичне мислення – таке, яке характеризується вмінням самостійно розглядати, оцінювати когось або щось» [5, 228]. І т.д., і т.п. – помилок хоч гать гати!

Програма нібито пропонує вивчати відомості з теорії літератури, але чомусь стабільно на матеріалах саме того художнього тексту, який вкрай погано надається для такої роботи. При цьому часто-густо штучно розриваються цілісні літературознавчі об'єкти аналізу. Наприклад, пояснювати у 5 класі, що таке кульмінація, результативно лише одночасно з поясненням особливостей, місця у художньому творі, основних рис й інших важливих складових сюжету – бодай зав'язки і розв'язки, інакше вся робота піде нанівець, але програма цього не враховує. Зустрічаємо

твори, в яких для розуміння змісту самого тексту або характерів і вчинків персонажів виникає крайня необхідність пояснення певного художнього засобу, терміну чи поняття з теорії літератури, але, виявляється, програмою це теж не передбачено. Наприклад, повість Григора Тютюнника «Климко» неможливо зрозуміти без найпростішого уявлення про екскурси у минуле героя – складний позасюжетний елемент. Під час повторного вивчення вірша Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати» (9 клас) годилося б розширити уяву учнів про особливості цього твору, на прикладі унікального тексту пояснити, що таке автологічний вірш, чому він може існувати без епітетів, метафор та порівнянь і при цьому залишатися високохудожнім. Чесно кажучи, практична реалізація матеріалів з теорії літератури – одна з найслабших ланок програми і підручників Р. Мовчан.

2. Надзвичайно убогий методичний апарат підручників. Врешті, хіба він може бути іншим, якщо сама авторка вже на самому початку підручника для 5 класу так скеровує учнів: «Завдання додому» – для творчих людей або тих, які хочуть такими стати...» [4, 3]. Отже, хто з учнів не вважає себе творчою людиною, може за домашнє завдання й не братися. Величезна кількість запитань, які передбачають відповідь словами-реченнями: «Так», «Ні» або «Не знаю». Але ж подібні запитання у наш час практикуються лише в методичному апараті для учнів шкіл із педагогічною корекцією, де вчать діти з вадами розумової діяльності! Синтаксично недолуга розмовно-побутова мова запитань і завдань замість чистої, впорядкованої – літературної: у методичному апараті постійно фігурують неповні речення, поламані до невпізнання синтаксичні конструкції з нековирними інверсіями, а це, у свою чергу, просто унеможлиблює розуміння дитиною суті того, що вимагає від неї окреме завдання або запитання. Чи, може, стара добра методика – пережиток, а цей бедлам Р. Мовчан пропонується як взірець геніального новаторського методичного принципу?

Підручники рясніють прикладами жахливої мовної недбалості, нетолерантності, некоректного ставлення до учнів:

П'ятий клас: «Про що вірш-пісня П Чубинського...» [4, 31]. Питальне речення неповне, грубо збудоване. «Яке походження жанру пісня-гімн?». Невідповідність відмінка, в якому вжито термін «пісня-гімн». «Про що ця лірична пісня?» [, с. 31]; «Чому, як ідеться у творі, попи, ченці...» [4, 169], «Як прокоментуєш цей вірш?» [4, 175]? «На які теми розглядалися твори?» [4, 175]; «Я там таке пропустив» [4, 187]; «Чи додають людині впевненості, оптимізму такі вірші? Чи вони просто красиві?» [4, 213].

Шостий клас: Алогічні пояснення: «Євшан-зілля – трава полину» [5, 37]. Мало би бути: «Євшан-зілля – пахучий полин». «Що може

виконувати роль євшан-зілля для сучасних українців? Як ти думаєш, про що їм варто нагадати?» [5, 41]. Запитання абсурдні за логікою побудови. «Федько перший раз на крижині – це вчинок чи поведінка бешкетника?» [5, 70]. Перший, другий, десятий раз – яке це має значення для безпеки дитини? До того ж, запитання мало б закінчуватися приблизно так: «...це вчинок сміливця чи бездумна (безглузда, смертельно небезпечна) витівка бешкетника?». «Знайди у творі, де проявляється поведінка Федька, а де він здійснює вчинок» [5, 77]. А хіба вчинок – не складник поведінки? Вкотре неприпустимий у підручниках, але для продукції Р. Мовчан дуже типовий розмовно-побутовий варіант неоковирного запитання, характерний хіба що для усного мовлення малоосвічених людей: «У характерах Павлика і Федька є щось спільне? Знайди епізод про це» [5, 87]. Про що школярі повинні шукати епізод, про спільне в характерах? Але ж це не може бути епізодом! «Чи добре бути «задоволеним собою» [5, 140]? Чому так називається оповідання? Оповідання так не називається, бо автор дав йому назву «Хлопчик-фігурка, який задоволений собою» [5, 140]. «Про які риси характеру хлопців свідчить ця історія з боєм «биків»?» [5, 154]. За логікою речення, йдеться про один характер на двох хлопчиків, а до того ж запитання в корені брутальне.

3. Окремі запитання і завдання підручників Р. Мовчан могли б успішно поповнити рубрику «Страшне перо не в гусака»:

П'ятий клас: «Потерчата вміють літати і кричати, як коти; завжди допомагають своїм родичам, навіть повернутися з потойбічного світу» [4, 63]. По-перше, коти не літають. По-друге, потерчата – душі вбитих власною матір'ю, народжених поза шлюбом і нехрещених, дітей. За народними уявленнями, потерчата – яскраві виразники негативного й підлого: заманюють в болото, бажають смерті пізнім перехожим, які заблукали. Згадаймо «Лісову пісню» Лесі Українки, де через них з намови Русалки мало не загинув Лукаш. «Чи є смерть Олега логічним завершенням його земних справ?» [4, 115]. Хоч смійся, хоч плач – смерть кожної людини є кінцем «земних справ»: абсурдне залишається абсурдним! «Що потрібно для того, щоб роги лося щовесни зеленіли, наче «розложистий кущик»?» [4, 209]. Може, пофарбувати? В іншому випадку це вже з фільму жахів: йдеться ж про роги вбитого лося!!! У 6 класі подібних казусів теж немало, зокрема у методичному апараті до «Зачарованої Десни»: «Яблукатий кінь» був у дійсності чи в уяві малого Сашка? Як ти думаєш, продав він його коли виріс і став письменником?» [4, 110]. Крім безглузвих гіпотез, що О. Довженко міг продавати чи не продавати уявного коня, автор підручника не усвідомлює, що в «Зачарованій Десні» йдеться про масть коня, а не плоди яблуневого саду. Як підкреслює тлумачний словник, кінь у яблука – це білий кінь з круглими, завбільшки з кулак, темнішими, тобто сірими, плямами на

шкірі [1, 1421]. Що таке «яблукатий кінь», хай краще тлумачить Р. Мовчан, бо цього епітета тлумачний словник взагалі не подає та й у О. Довженка такого слова нема..

4. Явні нісенітниці, грубі перекручення фактів, недостовірність інформації:

П'ятий клас: «Що означає виділений вислів? Прокоментуй його відповідно до зображеного» [4, 141]. А малюнок, тобто зображеного, нема! Панські діти на ілюстрації до оповідання «Сосонка» – босі, поселянськи вдягнуті! [4, 191]:

Шостий клас: «Очевидно, доля була поблажливою до нього» [5, 43]. Але ж усі ж факти біографії свідчать, що поблажливою долю Т. Шевченка назвати не можна! Під одним з фото напис – «О. Довженко з батьком під час написання «Зачарованої Десни» [5, 101]. «Щоденник» О. Довженка документально засвідчує, що Олександр Петрович не встиг евакуювати своїх стареньких батьків. Вони залишилися на дачі під Києвом, довгий час навіть не здогадувалися, що почалася війна. Згодом батько помер голодною смертю в окупованому Києві. До того ж, Р. Мовчан подає ще й уточнення, що «Зачаровану Десну» «О. Довженко писав 14 років – з 1942 по 1956 р...» [5, 92]. Для чого це робиться? Щоб читачі повірили, що Петро Довженко прийшов з того світу читати разом з живим сином «Зачаровану Десну»?!! При таких грубих «ляпах» годі дивуватися черговій помилці: за всіма правилами української мови мало би бути «з 1942 до 1956»!. «Дзвінка – ім'я коханої ватажка карпатських опришків Олекси Довбуша» [5, 129]. Це не ім'я, а простонародно деформоване прізвище дружини, утворене від прізвища чоловіка. Дзвінкою Ксеню (паралельно дослідниками історії опришків наводиться ім'я Марія) односельці позаочі називали тому, що її чоловіком був Штефан Дзвінчук. Сучасне ім'я Дзвінка – пестлива форма від повного жіночого імені давньоруського походження – Дзвенислава).

Закономірно, що підручники з такою кількістю огріхів нізащо б не вийшли навіть у наших найближчих сусідів: у Польщі, Чехії, Росії чи Білорусії. А в нас не тільки вийшли багатотисячними тиражами, а й ще котрий рік саме з них – єдиних! – вчаться бідолашні школярі. Може, доречно ще й на конкурс цю горе-продукцію подати й премію автору присудити? А чому ж? Якщо мед, то ложкою!

Аннотація

В статтє сделано анализ существующей школьной программы по украинской литературе и учебников Р. Мовчан для 5 и 6 классов за этой же программой.

Ключевые слова: *методические требования, стандарты просвещения, программа, ученик, методический аппарат.*

Summaru

The valid programme in the Ukrainian literature and the manuals for the fifth and sixth forms developed by Raisa Movchun according to this programme is analyzed in the article.

Key words: *methodical requirements, educational standards, programme, manual, methodical tools.*

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2002. – 1440 с.
2. Куцевол О. М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури: Монографія / Ольга Куцевол. – Вінниця, 2006. – 347 с.
3. Мірошниченко Л. Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах / Леся Мірошниченко. – К.: Вища школа, 2007. – 415 с.
4. Мовчан Р. В. Українська література: Підручник для 5-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Раїса Мовчан – К.: Генеза, 2006. – 240 с.: іл.
5. Мовчан Р. В. Українська література: Підручник для 6 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Раїса Мовчан. – К.: Генеза, 2006. – 240 с.: іл.
6. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти / Євген Пасічник. – К.: Ленвіт, 2000. – 384 с.
7. Українська література: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською і російською мовами навчання. 5 – 11 класи / за загальною редакцією Р. В. Мовчан. – К: Генеза, 2002. – 136 с.

УДК 821.161.2 : 821.161.1

Ірина Спатар

(м. Івано-Франківськ)

ЖАНРОТВОРЧА ФУНКЦІЯ ЧАСОПРОСТОРУ У ТВОРАХ Е. ОЖЕШКО «ТАДЕЙКО» ТА О. МАКОВЕЯ «САМОТА»

У запропонованій статті доводиться, що формотворчим чинником малої прози Е. Ожешко та О. Маковея є хронотоп, який домінує у процесі жанротворення й архітектонічної організації новел. Авторка розглядає часопросторові координати, які впливають на ущільненість і конденсацію змісту, інтенсифікують емоційність і напруженість фабули крізь призму мисленневого потоку та його фіксації (О. Маковей) й обірваності розповіді (Е. Ожешко).